

Ятченко Євген Олександрович, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри господарського права факультету підприємництва та права
Київського національного університету технологій та дизайну

УДК 347.952

Виконання судових рішень як заключна стадія у процесі захисту цивільних прав особи

Досліджуються процедура виконання рішення як стадія процесу захисту прав фізичних та юридичних осіб. Значна увага приділяється розгляду відмінностей між стадіями та провадженнями, поділу стадії виконання судового рішення на підстадії.

Ключові слова: виконання судового рішення, захист прав особи, провадження, стадія, підстадія.

Исполнение судебных решений как заключительная стадия в процессе защиты гражданских прав личности

Исследуется процедура исполнения судебных решений как стадия процесса защиты прав физических и юридических лиц. Большое внимание уделяется рассмотрению отличий между стадиями и производствами, делению стадии исполнения судебных решений на подстадии.

Ключевые слова: исполнение решение суда, защита прав лица, производство, стадия, подстадия.

Execution of judgments as the final stage in the protection of civil rights of the individual

We study the decision process as a stage of the process of protecting the rights of individuals and legal entities. Much attention is given to consideration of the differences between stages and proceedings under division on enforcement substages.

Key words: enforcement, protection of individual rights, proceedings, stage, substages.

Процес захисту прав особи не закінчується у суді прийняттям рішення, ухвали, постанови, які підлягають виконанню, оскільки переважна більшість рішень суду потребують примусового виконання, яке має виконуватися у порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження».

Відповідно єдиний процес захисту прав особи слід поділяти на дві частини, а саме: захист прав в суді та захист прав за допомогою органів виконання рішень. Якщо процес захисту прав особи в суді є предметом розгляду багатьох науковців, зокрема: Балюка І.А., Васильєва С.В., Гетманцева О.В., Комарова В.В., Фурси Є.І., Фурси С.Я., Штефана М.Й. тощо, то дослідженню процесу виконання рішень поки що приділяється науковцями недостатньо уваги, попри те, що він потребує поглибленого дослідження та вдосконалення. Невиконання судових рішень негативно впливає на авторитет національної судової влади, та й держави України в цілому, оскільки в цьому разі не досягається кінцева мета правосуддя – захист прав та інтересів осіб, реальне поновлення їхніх порушених прав.

Традиційно розгляд конкретної справи в суді прийнято поділяти на стадії, однією із яких виступає стадія виконання рішень. Однак між науковцями точаться дискусії про те, чим саме є виконання рішень суду: однією із стадій цивільного, господарського, адміністративного процесу (в широкому розумінні – судочинства) або окремим провадженням із реалізації прав сторін. Метою цієї роботи є дослідження правової природи та місця стадії виконання рішень в процесі захисту прав особи.

Як зазначає І.А. Балюк, виконання судових рішень є стадією господарського процесу, в якому спеціальні державні органи провадять примусове здійснення прав суб'єктів господарювання, здійснюється у процесуальній формі [1]. В підтвердження позиції, що стадія виконання рішень є стадією господарського процесу, окремі науковці як основний аргумент наводять те, що виконавче провадження здійснюється виконавчими органами в тісній взаємодії та під контролем суду, при цьому господарський суд бере активну та безпосередню участь у виконанні рішення [2]. Автор підтримує думку про належність стадії виконання рішень до єдиного процесу захисту прав особи в конкретному процесі, зокрема в господарському, а відтак вважає зазначену стадію стадією господарського процесу. Однак слід зауважити, що попри існуючу взаємодію господарського суду та органів

виконання рішень, виконавець рішень в значній мірі є самостійним учасником процесу виконання, із відповідними правами та обов'язками, який безпосередньо не підпорядкований суду, при цьому дискусійним є питання активної та безпосередньої участі господарського суду у ряді процесуальних дій, які вчиняються в процесі виконання рішень. Крім цього процесуальні права суб'єкта господарювання при захисті прав у господарському суді відрізняються від його прав у виконавчому провадженні.

Як зазначає С.В. Васильєв, господарське судочинство розвивається у певній послідовності, за стадіями, при цьому стадію господарського процесу автор розглядає як сукупність процесуальних дій по конкретній справі, спрямованих на певну процесуальну мету, яка характеризується своїм специфічним змістом, колом суб'єктів процесуальної діяльності, особливим процесуально-документальним оформленням [3]. Цю позицію підтримують й інші науковці, при цьому зазначають, що у кожній стадії господарського процесу процесуальні відносини мають специфічний характер, який визначається об'єктом цих відносин, суб'єктивним складом учасників на кожній стадії, змістом і метою процесуальних дій, а стадією господарського процесу є сукупність процесуальних дій, спрямованих до однієї прилеглої мети [4]. В досліджуваному випадку такою прилеглою метою виступає приведення до виконання винесеного господарським судом рішення у конкретній справі, тобто виконання рішення є своєрідним продовженням господарського процесу, хоча й іншим юрисдикційним органом. Отже, саме зміст та мета, прилегла або ж проміжна, є основними критеріями поділу господарського процесу на стадії.

Цю позицію, тільки щодо цивільного процесу, підтримує О.М. Єфімов зазначаючи, що стадія цивільного процесу – це сукупність процесуальних дій, об'єднаних певною процесуальною метою, адже всі стадії цивільного судочинства скеровані на досягнення загальної мети – здійснення правосуддя, а найближча мета є особливою для кожної окремої стадії цивільного процесу [5]. Фурса С.Я., Фурса Є.І. та Гетманцев О.В. також

підкреслюють, що цивільне судочинство складається з окремих частин або стадій, які характеризуються сукупністю процесуальних правовідносин і дій, об'єднаних найближчою метою [6]. На думку автора, слід погодитися з висновком, зробленим Гетманцевим О.В. після дослідження різних ознак стадій цивільного судочинства, що перевагу слід надати такій ознаці як вирішення тих завдань чи мети, що стоять перед стадією [7]. Отже, як цивільний, так і господарський та адміністративний процес, а отже судочинство, слід поділяти на стадії, кожна з яких відмінна від інших стадій своїм змістом та метою процесуальних дій, які вчиняються судом на учасниками процесу на цій стадії. Всі стадії впорядковані, скеровані на досягнення загальної мети судочинства, після досягнення найближчої особливої процесуальної мети, характерної для конкретної стадії, вона закінчується й розпочинається наступна. При цьому предметом дискусії є – чи слід відносити виконання рішень до стадій судочинства або ж конкретного процесу, зокрема цивільного? На думку О.М. Єфімова стадія виконання судових рішень цілком відповідає ознакам стадії цивільного процесу, а виконавче провадження є окремою стадією цивільного процесу, адже застосування матеріального права до спірних відносин з метою усунення порушення прав та інтересів особи ще не означає сам захист цих прав та інтересів [8]. Проте існує й інша позиція, зокрема І.В. Андронов погоджується з тим, що стадія цивільного процесу – це сукупність процесуальних дій, поєднаних найближчою процесуальною метою, однак виконання судових рішень не розглядає як стадію цивільного процесу [9], а на думку М.І. Тітова, виконавче провадження є самостійним процесуальним провадженням, а не частиною певного процесу [10]. В традиційному розумінні одним із учасників цивільних правовідносин завжди виступає суд, відповідно не всі правовідносини, зокрема правовідносини виконавця рішень із боржником та стягувачем, а отже і процесуальні дії, які вчиняються на цій стадії, науковці розглядають як вчинені в межах цивільного процесу. При цьому слід врахувати, що виконання судових рішень, попри загальну єдність

із процесом захисту прав особи в суді, в значній мірі є самостійним процесом, в якому правовий статус учасників (навіть і назви учасників) є відмінним від їх правового статусу в цивільному процесі, хоча загальна мета – захист права особи залишається не змінною. Автор підтримує позицію Талана Л.Г., що процес захисту судом прав або інтересів фізичних і юридичних осіб проходить два етапи: вирішення спору і виконання рішення суду, при цьому виконавче провадження слід розглядати як частину судового розгляду [11], а отже в процесі захисту прав особи можуть існувати як цивільно-процесуальні, так і виконавчі правовідносини, при цьому процес виконання рішення є не від’ємною, хоча й особливою, частиною захисту права особи в конкретному цивільному процесі. Заслуговує на увагу в частині визначення правової природи стадії виконання рішень й позиція С.О. Якимчук, яка розглядає цивільний процес як певний правозастосовчий цикл, до складу якого входить виконання судових рішень як цивілістична процедура [12].

Як цілком справедливо визначив В.В. Комаров, корінь дискусій між науковцями щодо стадій полягає в тому, що має місце ототожнення стадій з процесуальними провадженнями [13]. Дійсно слід розрізняти процес захисту права особи в суді та процес захисту права особи під час виконання рішень в першу чергу за суб’єктивним складом та за змістом правовідносин, при цьому всі ці стадії залишаються складовими одного процесу захисту прав особи, який без належного виконання рішення суду не можна вважати закінченим. Оскільки, як уже зазначалося, в науковому середовищі має місце певне ототожнення понять «стадія» та «провадження», то варто зосередити увагу на розгляді процесу виконання рішень як провадження. Як зазначають Фурса С.Я., Фурса Є.І. та Гетманцев О.В. під провадженням слід розуміти специфічний процесуальний порядок розгляду справ, які об’єднані у певні групи залежно від правової природи спору та вимог заявника чи позивача [14]. Комаров В.В. підкреслює, що цивільний процес характеризується у структурному плані як через стадії цивільного процесу, так і через судові

провадження, однак їх не слід ототожнювати, при цьому провадження цивільного процесу він розглядає як специфічну конструкцію, морфологічну модель розгляду цивільної справи [15]. Із наведених визначень стає зрозумілим, що науковці поділяють на провадження процес розгляду справи в суді, а не процес виконання рішення, а також що існує певний зв'язок в структурному плані між стадіями та провадженнями у цивільному процесі. Здійснивши порівняння стадій та проваджень О.Б. Верба-Сидор дійшла висновку, що стадії виражають динамічну, а провадження - предметну характеристику процесу, а тому теоретично правильно для позначення процедури виконання рішень юрисдикційних органів вживати термін «стадія», а не «провадження», останній же застосовується внаслідок так званої термінологічної інерції законодавця [16]. Автор підтримує зазначену позицію в частині того, що процес виконання рішень не слід розглядати як провадження, а також розглядає виконання рішень як заключну стадію захисту прав особи у конкретному судовому процесі.

Слід зазначити, що Гетманцевим О.В. здійснена спроба структурно поєднати провадження та стадії цивільного процесу. Він пропонує виділяти не стадії цивільного процесу в цілому, а стадії окремих видів проваджень за інстаційною ознакою, при цьому для кожного виду провадження можуть бути характерні свої стадії, визначено їх кількість, кожне провадження рухається відповідно до стадій, які послідовно заміщують одна одну [17]. На думку автора не слід в такий спосіб ототожнювати стадії та провадження, оскільки вони мають різну природу та можуть існувати паралельно. Стадією цивільного процесу є сукупність процесуальних дій по конкретній справі, спрямованих на певну процесуальну мету, а провадження – це специфічний процесуальний порядок розгляду справ. Стадії слідує одна за однією чим характеризують єдність та неподільність процесу захисту прав особи, а різні провадження можуть існувати і не залежно одне від одного, більше того вони можуть виключати існування одне одного, вибір провадження залежить від

категорії цивільної справи, а стадії наявні в процесі розгляду будь-якої категорії справ, хоча й існують факультативні стадії.

Заслуговує на увагу позиція М.Й. Штефана, який вважає доцільним поділ цивільного процесу на три частини або стадії: розгляд і вирішення справи по суті; перевірка законності й обґрунтованості ухваленого по ній рішення; звернення рішення до виконання [18]. Автор вважає цю пропозицію слушною, та пропонує процес захисту прав особи в суді взагалі, або ж у цивільному процесі зокрема, поділяти на три стадії, а саме: захист прав особи в суді першої інстанції; захист прав особи під час перегляду рішення (факультативна); захист прав особи під час виконання рішення. Зазначені стадії слід поділяти на підстадії, а звернення рішення до виконання слід розглядати лише як підстадію стадії виконання рішення, до складу якої слід віднести процесуальні дії, що вчиняються після набрання рішенням законної сили, але до звернення із заявою до органу виконання рішення. В свою чергу в межах кожної із зазначених трьох стадій захисту прав особи можуть існувати відповідні провадження. Зокрема, для захисту права особи в суді першої інстанції виділяють позовне, наказне та окреме провадження, для захисту права особи під час перегляду рішення виділяють апеляційне провадження, касаційне провадження, провадження у Верховному Суді України, провадження за нововиявленими обставинами (з розвитком процесуальної науки зазначені переліки можуть бути розширені). На стадії ж захисту права особи під час виконання рішення, на думку автора, слід виділяти якнайменше два види проваджень, а саме: традиційне виконання та негайне виконання. Заслуговує на окрему увагу та подальше дослідження можливість виділення в провадження процесу виконання рішення щодо конфіскації майна.

Як уже було зазначено, стадії слідує одна за однією чим характеризують єдність та неподільність процесу захисту прав особи, кожна стадія має свою процесуальну мету. Поділяючи процес захисту прав особи на стадії потрібно визначати процесуальну мету кожної стадії, при цьому кожна

мета стадії повинна узгоджуватися із загальною метою – належним захистом прав особи, відповідно кожна стадія є проміжною ланкою процесу, наприклад цивільного, захисту прав особи у суді. Поділяючи кожен етап на певну кількість підстадій, їх кількість та назви не обов'язково повинні бути однаковими для кожної стадії, слід виділяти відповідну проміжну мету для кожної підстадії, яка має узгоджуватися як із метою відповідної стадії, так і з метою процесу захисту прав особи взагалі. При цьому підстадії як і стадії є сукупністю процесуальних дій. На думку автора, саме запропонований поділ стадій на підстадії варто застосовувати і в процесі захисту прав в суді і в процесі виконання судових рішень.

Зокрема Ю.В. Білоусов пропонує розглядати стадії виконавчого провадження (в розумінні автора статті – підстадії стадії виконання рішення) як сукупність дій виконавця та інших учасників виконавчого провадження, спрямованих на досягнення певної процесуальної мети, при цьому виділяє такі основні стадії як: 1) відкриття виконавчого провадження; 2) підготовка до примусового виконання; 3) вжиття заходів примусового виконання рішення; 4) закінчення виконавчого провадження [19]. На думку С.В. Щербак слід виділяти наступні стадії виконавчого провадження: 1) відкриття виконавчого провадження; 2) підготовка до виконання; 3) вжиття заходів примусового виконання до боржника; 4) заключна [20]. В свою чергу Верба-Сидор О.Б. як етапи виконавчого провадження пропонує розглядати: 1) відкриття виконавчого провадження; 2) підготовка державного виконавця до примусового виконання; 3) застосування примусових заходів до боржника; 4) завершення виконавчого провадження [21]. Слід зазначити, що наведені класифікації є подібними і є певною теоретичною базою для подальших наукових пошуків оптимальної структури стадії виконання рішення.

Пропонується наступна класифікація підстадій стадії виконання рішення: 1) звернення рішення до виконання (суду або іншого органу); 2) початок процесу виконання рішення; 3) добровільне виконання рішення; 4) підготовка до примусового виконання; 5) примусове виконання рішення; 6)

контроль за належністю виконання (в тому числі й оскарження); 7) закінчення процесу виконання рішення, при цьому окремі підстадії можуть бути факультативними. Метою такої підстадії як звернення рішення до виконання має стати належна підготовка необхідних матеріалів для звернення до органів виконання рішення. Серед процесуальних дій на цій підстадії слід виділити отримання виконавчого листа або судового наказу, а також отримання дозволу суду на примусове виконання рішення, за необхідності (наприклад, примусове виконання рішення третейського суду). Підстадія початок процесу виконання рішення за змістом аналогічна стадії відкриття виконавчого провадження у традиційному розумінні, розпочинається із моменту звернення стягувача до органу виконання рішення і закінчується винесенням постанови про відкриття відповідного виконавчого провадження. Підстадія добровільного виконання рішення може бути факультативною, не застосовується при негайному виконанні або при конфіскації, однак є дуже важливою в процесі виконання рішення для традиційного виконавчого провадження, оскільки дозволяє отримати результат з економією ресурсів. Метою підстадії контроль за належністю виконання є вчинення відповідним відділом управління юстиції перевірки в порядку нагляду правильності вчинення процесуальних дій виконавцем рішення. Дослідження інших підстадій стадії виконання рішення заслуговують на окреме ґрунтовне дослідження, а відтак стануть предметом розгляду в наступних публікаціях.

Виходячи із вищезазначеного, автор вважає за можливе зробити такі висновки:

1. Процес судового захисту прав особи слід поділяти на три стадії: захист прав особи в суді першої інстанції; захист прав особи під час перегляду рішення (факультативна); захист прав особи під час виконання рішення.

2. Стадію виконання рішення пропонується поділяти на наступні підстадії: 1) звернення рішення до виконання; 2) початок процесу виконання

рішення; 3) добровільне виконання рішення; 4) підготовка до примусового виконання; 5) примусове виконання рішення; 6) контроль за належністю виконання; 7) закінчення процесу виконання рішення.

3. Слід підтримати позицію науковців про різну правову природу стадій та проваджень у процесі захисту прав особи, при цьому пропонується в межах стадії захисту прав особи під час виконання рішення виділяти такі провадження як: традиційне виконання, негайне виконання та конфіскація майна.

1. *Балюк І.А.* Господарське процесуальне право: навч. посібник / І.А. Балюк. – К.: КНЕУ, 2008. – С. 165.
2. *Абрамов Н.А.* Обновленный Хозяйственный процесс Украины: учебное пособие (курс лекций) / Н.А. Абрамов. – Х.: Бурун книга, 2012. – С. 173-174.
3. *Васильев С.В.* Господарський процес України: підручник / С.В. Васильев. – Х.: Еспада, 2010. – С. 15-16.
4. *Господарський процес України: навчально-практичний посібник* / Белов Д.М., Васьковський О.В., Калинюк С.С. та ін. – Ужгород: Гельветика, 2014. – С. 42.
5. *Цивільне процесуальне право: підручник* / [І.С. Ярошенко, І.О. Ізарова, О.Є. Єфімов та ін.]; за заг. ред. І.С. Ярошенко. – К.: КНЕУ, 2014. – С. 22.
6. *Цивільний процес України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.*; [за ред. С.Я. Фурси]. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. – С. 57.
7. *Цивільний процес України: підручник*; [за заг. ред. М.М. Ясинка]. – К.: Алерта, 2014. – С. 57.
8. *Цивільне процесуальне право: підручник. Цит. праця.* – С. 24.
9. *Мінченко Р.М., Погрібний С.О., Андронов І.В., та ін.* Цивільний процес України: підручник / За заг. ред. Р.М. Мінченко. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2014. – С. 18-19.
10. *Арбітражний процес: навч. посібник* / Притика Д.М., Тітов М.І., Щербина В.С. – Х.: Консум, 2001. – С. 166.
11. *Талан Л.Г.* Реалізація судових рішень у виконавчому провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / Л.Г. Талан. – Харків, 2012. – С. 12.
12. *Якимчук С.О.* Виконання судових рішень як частина судового розгляду: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право / С.О. Якимчук. – Харків, 2015. – С. 13.
13. *Курс цивільного процесу: підручник* / В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.; за ред. В.В. Комарова. – Х.: Право, 2011. – С. 45.
14. *Цивільний процес України: академічний курс: підручник для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.*; [за ред. С.Я. Фурси]. Цит. праця. – С. 56-57.
15. *Курс цивільного процесу. Цит. праця.* – С. 44-45.
16. *Навроцька Ю.В., Верба-Сидор О.Б., Воробель У.Б.* Цивільне процесуальне право України: навчальний посібник (у схемах і таблицях) / за заг. ред. Ю.В. Навроцької. – Л.: ЛДУВС, 2013. – С. 22.
17. *Цивільний процес України: підручник*; [за заг. ред. М.М. Ясинка]. Цит. праця. – С. 37.
18. *Штефан М.Й.* Цивільне процесуальне право України. – К.: Ін Юре, 2005. – С. 31.
19. *Білоусов Ю.В.* Виконавче провадження: навч. посіб. – К.: Прецедент, 2005. – С. 64.
20. *Фурса С.Я., Щербак С.В.* Виконавче провадження в Україні. Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2002. – С. 177.
21. *Навроцька Ю.В., Верба-Сидор О.Б., Воробель У.Б.* Цит. праця. – С. 349.

Розширена анотація

The process of protecting individual rights does not end in court the decision, order or decision to be performed, as the majority judgments require enforcement. Failure to comply with judicial decisions a negative impact on the credibility of the national judiciary, and state Ukraine as a whole, as in this case not achieved the ultimate goal of justice - protecting the rights and interests of real restoration of their violated rights.

Traditionally consideration of the case the court decided to divide into stages, one of which serves enforcement stage. However, sustained debate between scientists about what exactly is the enforcement of court decisions, one of the stages of judicial proceedings or individual with the rights of the parties.

Stage of the protection of individual rights is a set of procedural action one intermediate goal. At each stage of the protection of individual rights procedural relations have a specific nature, which is determined by the subject of the relationship, subjective composition of participants at each stage, the content and purpose of the proceedings. This is the content and purpose are the main criteria for the division process protection of individual rights on the stage.

The process of court protection of rights or interests of individuals and businesses through several stages, with the court's decision should be seen as a specific phase of the trial, which may be a civil procedure and executive relationship. Proposed process of protecting individual rights in court divided into three stages, namely the protection of individual rights in the trial court; protection of individual rights while browsing solution (optional); protection of individual rights during execution.

It should be noted that in the literature there is a somewhat identification procedural stages of proceedings. The author should not be identified and the stage of the proceedings, as they have a different nature and can exist in parallel. Stage is set proceedings in a particular case aimed at a procedural purpose and procedure - a procedural order specific cases. Stages follow one by one than describing the

unity and indivisibility of the process of protecting individual rights, and the various proceedings can exist independently of each other, in fact they can exclude the existence of each other, the choice of procedure depends on the category of civil cases, and under existing pending any category of cases, although there are optional step. At the stage of protection of the right during the decision should provide three types of proceedings, namely the traditional, immediate execution and confiscation of property.

Sharing the process of protecting individual rights in procedural stage should determine the purpose of each stage, with the goal of each stage should be consistent with the overall aim - adequate protection of individuals' rights under each stage are intermediaries process of protection of individual rights in court. Sharing each stage a certain number substage, their number and names are not necessarily the same for each stage should provide the appropriate intermediate target for each substages, which is consistent with both the purpose of the respective stages, and in order to process the protection of individual rights in general . This substages as the stage is set of proceedings.

It is proposed to stage the decision to share the following substages: 1) the appeal decision for execution; 2) start the process of execution; 3) voluntary execution; 4) preparation to enforcement; 5) the enforcement of decisions; 6) monitoring the implementation affiliation; 7) completion of the execution.